
КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ: РЕЦЕНЗІЇ, ВІДЗИВИ

М. В. ГРИНЬОВА

Полтавський державний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка, м. Полтава

СПАДЩИНА А. С. МАКАРЕНКА І ПЕДАГОГІНІ ПРІОРИТЕТИ СУЧАСНОСТІ: 1991 – 2008 рр.

Рецензія на бібліографічний покажчик «Спадщина А. С. Макаренка і педагогічні пріоритети сучасності: 1991 – 2008 рр.: до 120-річчя від дня народж.: : біобібліогр. покажч. / Акад. пед. наук України, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих ; упоряд.: І. О. Іванова, Т. В. Лога ; вступ. ст. А. В. Ткаченко ; наук. ред.: П. І. Рогова, А. М. Доркену ; бібліогр. ред. Л. О. Пономаренко ; наук. консул. І. А. Зязюн ; рец. Л. О. Хомич. – К., 2008. – 154 с. – (Сер. “Видатні педагоги світу” ; Вип. 4)»

Педагогічне вчення А.С. Макаренка базується на вічних загальнолюдських основах, тому воно здатне розвиватися залежно від змін умов життя, розширюватися і доповнюватися.

Необхідність відновлення історичної справедливості, осмислення педагогічної спадщини педагога-гуманіста зі світовим визнанням спонукали колектив ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського підготувати бібліографічний покажчик «Спадщина А.С. Макаренка і педагогічні пріоритети сучасності: 1991-2008 р.р.», присвячений 120-річчю від дня його народження, яким поповнили серію «Видатні педагоги світу».

До покажчика ввійшли описи праць А.С. Макаренка, що були видані з 80-х років ХХ століття до 2008 р.

До видання ввійшли відомості про дослідження вчених, присвячених життю і діяльності А.С. Макаренка як педагога-практика, його виховним методам, технологіям роботи з дитячим колективом, що друкувалися впродовж 1991-2008 р.р. Складається покажчик із семи розділів.

Радянський учений І.Ф. Козлов започаткував із 1941 року макаренкознавство як галузь педагогіки. Спочатку теоретичні і практичні засади виховання А.С. Макаренка сприймалися неоднозначно. Починаючи з 80-х років учені почали відходити від конфронтацій із західним макаренкознавством і з'явилися дослідження присвячені вивченню біографії та спадщини А.С. Макаренка (Л.І. Гриценко, М.Д. Ярмаченко, І.А. Зязюн, С.С. Невська, М.М. Окса, А.А. Фролов, серед зарубіжних авторів – Г. Хілліг).

Існує зарубіжне макаренкознавство, яке виникло в 50-ті роки в Німеччині з власним центром-лабораторією „Макаренко-реферат”, організованим при філософському факультеті Марбурзького університету в 1968 році. До її 25-річчя вийшов бібліографічний показник робіт лабораторії, який нараховував 220 найменувань.

Розробка гуманітарних, філософсько-соціологічних і етико-психологічних основ Макаренківської спадщини здійснено в роботах З. Вайтца (Франція), В. Зюнкеля (Німеччина), Ф. Патаки, А. Петрикаша, Е. Фаркаша (Угорщина). У 2007 році західні макаренкознавці створили союз ім. Лібора Пехи – одного з творців Міжнародної макаренківської асоціації, в яку увійшли вчені Е. Гюнтер, Г. Хілліг, Е. Манншатц та ін.

При кафедрі педагогічної майстерності Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г. Короленка створена Всеукраїнська асоціація А.С. Макаренка, засновниками якої є І.А. Зязюн, В.О. Пашенко, Л.В. Крамущенко. На даний час президентом є В.О. Пашенко, а секретарем – Л.В. Крамущенко.

У Москві активно працює Міжнародна асоціація А.С. Макаренка, яку очолює Т.Ф. Корабльова (Росія), а секретар – А.В. Ткаченко (Україна).

У Франції, США, Китаї, В'єтнамі активно вивчається і досліджується творчість А.С. Макаренка його послідовниками.

Фундаментальний вклад А.С. Макаренка в педагогіку полягає, перш за все, у подоланні історично сформованого стереотипу педагогічного мислення, заснованого на метафізично-розмінувальній трактовці виховання з одного боку, як соціального явища не підвласного педагогіці і з іншого, як цілеспрямованої педагогічної діяльності.

За ідеями А.С. Макаренка, виховання молоді ґрунтується на соціалізації засобами колективного виховання. Педагогічною реальністю є праця, в якій є все справжнє: мета, діяльність, взаємовідносини, тому виховання – це педагогічно організований процес соціалізації. Саме в процесі діяльності – навчальної, трудової, побутової, ігрової – включаються природні задатки дітей і здійснюється розвиток сил, набуття знань, умінь, навичок, тобто відбувається формування особистості.

Макаренко розробив концепцію „проекування особистості”, сутність якої полягає в лаконічній формулі: „Людина не виховується частинами”. Людина стає особистістю в сім'ї, у колективі, в єдності зі своїм народом. Розроблена Макаренко концепція трудового виховання забезпечувала успіх.

Спадщина А.С. Макаренка завжди була в центрі уваги педагогічної громадськості як країн СНД, так і далекого зарубіжжя.

Розділ 1 покажчика містить зміст повного зібрання творів А.С. Макаренка, розміщених у хронологічному порядку. У 1983 році почалося видання педагогічних творів у 8-ми томах (М. Педагогіка, 1983-1986 р.р. 8 т.). Вказані упорядники матеріалів до кожного тома та його зміст.

У творах представлений величезний масив документальних матеріалів, що відображують живу практику педагога в її конкретності, протиріччях і складності.

Матеріали листування дозволяють зробити висновки про коло його інтересів і сподвижників.

Вибрані твори в трьох томах 1983-1984р.р. (К. Рад. школа, 1983-1984), містять як погляди А.С. Макаренка на проблеми педагогіки, так і літературний доробок.

Тематичні збірки (1985-1994), узагальнюють окремі напрямки педагогічних поглядів А.С. Макаренка.

Протягом 1980-1988 р.р. кожен рік видавалися в Росії або Україні художні твори „Педагогічна поема” та „Прапори на баштах” (пер. з рос. О. Бандури. – К. Молодь, 1988 – 382 с.).

У Розділі 2 бібліографічного покажчика перераховані переклади праць А.С. Макаренка іноземними мовами в зарубіжних країнах: Великобританії, Данії, Іспанії, Німеччині, Португалії, Угорщині, Франції.

Розділ 3 «Література про життя й діяльність А.С. Макаренка» відображає публікації праць макаренкознавців про життєвий й творчий шлях педагога-новатора, що друкувалися впродовж 1991-2008 р.р. Їх згруповано у три підрозділи:

- біографія А.С. Макаренка у дослідженнях науковців України і світу;
- науково-практичні конференції, симпозиуми, семінари, педагогічні читання, конкурси, присвячені творчому використанню педагогічної спадщини А.С. Макаренка;
- наукова школа макаренкознавства:
 - а) дисертації та автореферати дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата наук;
 - б) дисертації та автореферати дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора наук.

У підрозділах документи розміщені у хронологічному порядку, а в межах року – за алфавітом прізвищ авторів та назв праць.

У представлених творах А.С. Макаренко постає як педагог-практик, вчений і письменник, художник слова. Його твори – це результат масштабного системного мислення в педагогіці, наукового метода і базових категорій педагогічної науки.

Макаренко одним із перших поставив питання про майстерність у педагогіці. Ця ідея Макаренка знайшла свій розвиток і поглиблення в створенні навчальних курсів і цілих кафедр. Символічно, що перша кафедра педагогічної майстерності була створена академіком І.А. Зязюном в Полтавському педагогічному інституті ім. В.Г.Короленка, який у свій час закінчив А.С. Макаренко, а через 21 рік його випускником став видатний педагог-гуманіст В.О. Сухомлинський.

Вчення А.С. Макаренка успішно застосовується і досліджується в умовах сьогодення, про що свідчать дисертаційні дослідження на здобуття наукового ступеня доктора наук – Л.І. Гриценко, С.С. Невська (Росія), С.Г. Карпенчук, Н.П. Дічек (Україна), кандидата наук – М.М. Окса, С.С. Огірок, Й. Гайда, Н.М. Носовець, О.В. Мельникова, В. Бучківська (Україна), а також Д.В. Согієв, С.А. Д'яченко, О.В. Повшедний, А.Л. Носаль, Т.Ф. Корабльова (Росія).

Розділ 4 «Педагогічна система А.С. Макаренка і актуальні питання виховання молоді» бібліографічного покажчика охоплює публікації дослідників, що характеризують педагогічну систему А.С. Макаренка.

З 50-тих років по 1983-1986 р.р. видано три зібрання творів Макаренка. В архівах можна знайти бібліографічні довідники, які містять відомості про сотні авторів, які присвятили свої дослідження творчій спадщині педагога. При Полтавському педагогічному інституті ім. В.Г. Короленка протягом 1986-1998 р.р. функціонувала науково-дослідна лабораторія, яка вивчала спадщину А.С. Макаренка з різних напрямків – архівно-текстологічного, історико-педагогічного і практико-орієнтованого.

Розроблена Макаренко концепція трудового виховання забезпечувала успіх професійного навчання і трудової діяльності. Для оволодіння основами виробництва і комерції були запрошені висококваліфіковані інженери і майстри, під керівництвом яких вихованці випускали конкурентноздатну продукцію, повністю забезпечували економічно життєдіяльність колонії і свій заробіток.

Економічно доцільна діяльність вимагала стрункої організації, набуття знань господаря, менеджера. Виникла необхідність створення органів самоврядування.

Відповідно до поглядів А.С. Макаренка, кожен вихованець повинен був пройти школу керівництва, тобто набути ділових якостей господаря і організатора.

В органи самоврядування вихованці призначались на короткий термін, щоб кожен одержав можливість за період навчання в комуні пройти стажування на керівних посадах.

Отже, основоположним моментом навчання і виховання в комуні була організаційна діяльність, праця, участь у самоврядуванні.

Концепція виховання А.С. Макаренка полягає у включенні вихованців до соціально-економічної, господарської і управлінської діяльності, що давала їм професійну підготовку з орієнтацією особистості на навчання у вищому навчальному закладі.

За А.С. Макаренком, виховання базується на вірі в майбутнє, несе в собі оптимістичні надії, виховати людину – значить «виховати у неї перспективні шляхи, на яких базується її завтрашня радість». У цьому сенс гуманістичної педагогіки А.С. Макаренка.

Педагогічна спадщина А.С. Макаренка заснована на турботі про волю кожної дитини, а розвиток її особистості розглядається змістовною основою виховання і навчання. Головним завданням у роботі педагога є не стільки вплив на дитину, а більшою мірою сприяння її розвитку з метою розкриття сил і здібностей кожної особистості.

На основі набутого педагогічного досвіду А.С. Макаренко зміг здійснити перехід до вищого етапу наукового знання – етапу технологічного, що супроводжувалося введенням у педагогіку принципово нових термінів як відображення нових педагогічних явищ, фактів нових дій педагогів, напрямків виховної роботи. Такими є «педагогічна техніка», «проекування», «програма особистості», «виховний колектив», «ближня, середня і дальня перспектива», «педагогічна майстерність».

Стрижнем педагогіки А.С. Макаренка є його соціально-педагогічне вчення про колектив. Він вважав, що структура колективу повинна бути багатоваріантною і динамічною. Важливою структурною ланкою загального колективу А.С. Макаренко називає первинний колектив – це соціальне мікросередовище, яке створюється між окремою особою і колективом.

А.С. Макаренко досліджував проблему взаємодії колективу та особистості і розкрив сутність методу паралельного педагогічного впливу, який полягає в тому, що кожний вплив на особистість є разом із тим, впливом на колектив, а кожне зіткнення з колективом повинно виховувати кожну особистість, що входить до колективу.

Педагог розробив систему перспективних ліній, яка ставила перед вихованцем далекі і близькі цілі, яка дозволяла жити колективу напруженим, але цілеспрямованим життям. Умовою розвитку колективу є «закон руху вперед».

А. Макаренко розробив багато питань родинного виховання, такі як: загальні умови виховання в сім'ї, роль авторитету і прикладу батьків у виховному процесі, проблеми усвідомленого і відповідального батьківства.

Спадщина А.С. Макаренка залишається затребуваною з таких причин:

- Віра в результативність його педагогічного експерименту, яка підтверджується долями і високими моральними якостями вихованців і їх успішним життєвим шляхом.
- Це був соціально-педагогічний експеримент, поставлений самим життям, який довів свою ефективність.
- В основі макаренківської педагогіки лежить школа-господарство, здатна до самостійного економічного розвитку. Макаренківське виробництво – це передовий менеджмент і високі технології, актуальні й у наш час.

- В колективах Макаренка, незважаючи на те, що в них входили різновікові групи вихованців, кожен член відчував себе захищеним і була відсутня «дідовщина», що є проблемою в наш час.
- Колективи Макаренка сприяли високому рівню громадянського виховання, у результаті того, що повсякденно відбувалося поєднання особистих, групових і громадських інтересів.

На думку А.С. Макаренка школа повинна висунути до учня тверді непорушні вимоги суспільства щодо норм і правил поведінки, установити єдині вимоги, що стосуються організації навчального дня, поведінки школярів на уроці, перерві. Основна формула дисципліни – якнайбільше вимог до людини і якнайбільше поваги до неї. Механізмом установлення дисципліни є заохочення і примус, які досягають мети тільки тоді, коли справедливі об'єктивні вимоги, які підтримуються суспільною думкою колективу.

Розділ 5 «Увічнення пам'яті А.С. Макаренка в Україні та світі» має кілька підрозділів, де представлені документи, надруковані впродовж 1991-2008 р.р. У першому підрозділі розміщено матеріали, що розкривають діяльність і внесок у макаренкознавство, установ та закладів України, що носять ім'я А.С. Макаренка. У цьому підрозділі документи розміщені за алфавітом установ та закладів, яким надано ім'я видатного педагога, а в межах установи та закладу – за хронологією. Другий підрозділ включає бібліографічні записи про нагороди та премії, присвячені А.С. Макаренку. У третьому підрозділі відображена література про вихованців А.С. Макаренка, їх спогади та матеріали про них. Бібліографію документів, останніх двох підрозділів, згруповано у хронологічному порядку, а в межах року – за алфавітом прізвищ авторів публікацій.

У Розділі 6 «Публікації про творчість А.С. Макаренка за рубежем» згруповано і розміщено за алфавітом назв країн праці про творчість А.С. Макаренка на різних мовах світу, що друкувалися впродовж 1991-2008 р.р.

Розділ 7 «Творча спадщина А.С. Макаренка в електронних ресурсах» уміщує інформацію про А.С. Макаренка в мережі Інтернет.

При підготовці покажчика було використано фонди Державної науково-педагогічної бібліотеки імені В.О. Сухомлинського, Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, Національної парламентської бібліотеки України, бібліотеки Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г.Короленка, бібліотеки Київського професійно-педагогічного коледжу імені Антона Макаренка, бібліотеки Київської гімназії східних мов № 1, бібліотеки Інституту педагогічної освіти та освіти дорослих АПН України, Інтернет-ресурси.

Бібліографічний покажчик рекомендовано науково-педагогічним і педагогічним кадрам, аспірантам, студентам, бібліотечним працівникам, усім, кого цікавить життя та педагогічні погляди А.С. Макаренка.

Педагогічне вчення Макаренка ґрунтується на глибинних людських цінностях, тому є природовідповідним і затребуваним на кожному етапі розвитку суспільства.

Спадщина А.С. Макаренка – унікальний в історії педагогіки результат органічного поєднання 25-річної практичної педагогічної роботи, наукової і літературної діяльності.

Продуктивні макаренківські ідеї, про що свідчать матеріали бібліографічного покажчика, використовуються в практиці діяльності освітніх закладів, знаходять свій подальший розвиток і становлять потужний методологічний і технологічний ресурс вітчизняної і зарубіжної освіти.

Бібліографічний покажчик розкриває гуманізм педагогіки А.С. Макаренка, спрямований на соціалізацію особистості дитини, засвоєння нею соціального досвіду, цінностей, норм, установок, властивих суспільству.

Для педагога, науковця значення даного покажчика безцінне, тому що зміст його сприяє входженню в систему соціальних зв'язків і набуттю науково-соціального досвіду.

На основі матеріалів покажчика студентська молодь може почерпнути ідеї розвитку колективу, формування засад самоврядування, його соціальну значущість.

А. В. ТКАЧЕНКО

Полтавський державний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка, м. Полтава

ПОСІБНИК З МАКАРЕНКІВСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ

Рецензія на книги: Макаренко А.С. Школа життя, труда, воспитания. Учебная книга по истории, теории и практике воспитания. Часть 1. Деловые и личные письма, статьи 1921-1928 гг./ А.С. Макаренко; сост. и коммент. А.А. Фролов, Е.Ю. Илалтдинова. – Н. Новгород: Изд-во Волго-Вятской академии государственной службы, 2007. – 361 с. Макаренко А.С. Школа жизни, труда, воспитания. Учебная книга по истории, теории и практике воспитания. Часть 2. Письма, разработки, книги-очерки, статьи 1928-1932 гг./ А.С. Макаренко; сост. и коммент. А.А. Фролов, Е.Ю. Илалтдинова. – Н. Новгород: Изд-во Волго-Вятской академии государственной службы, 2008. – 409 с.

Серед відомих на пострадянському просторі макаренкознавчих центрів особливе місце належить Нижньому Новгороду. Це обумовлено діяльністю дослідницької лабораторії «Виховна педагогіка А.С. Макаренка» при місцевому педагогічному університеті, але ще більшою мірою – багаторічною неухильною працею з розробки макаренківської спадщини наукового консультанта лабораторії, доктора педагогічних наук, професора А.А. Фролова. Ім'я Анатолія Аркадійовича уже звично уособлює російське макаренкознавство. Саме він у найнесприятливіших умовах майже тотальних гонінь ідей і справи Антона Макаренка у 90-х роках минулого століття послідовно і відкрито протистояв тенденціям «демакаренкізації» шкільного виховання, не лише не піддався загальній спокусі дискредитації видатного педагога, але й вивів науку про Макаренка на новий концептуальний рівень. Не секрет, що вже майже три десятки років будь-яка помітна подія у галузі макаренкознавства тою чи іншою мірою пов'язана з ним.

Окремим напрямком діяльності нижньоновгородського центру, його давньою традицією є велика видавнича робота. 2006 рік був позначений виходом книги принципово нового типу в макаренкіані, фундаментальної монографії «А.С. Макаренко в СРСР,